

מערכות האש על המזבח

להלכה נוקטים שבכל יום היו שלש מערכות. וברמז יש לומר שהן מקבילות לגוף נפש ושכל שבאדם; –
 המערכה שממנה נוטלים גחלים לקטורת שבמזבח הפנימי, רומזת לשכל – שהוא מקושר בעליונים. המערכה המיועדת לשריפת חלבי הקרבנות והאברים – כנגד הנפש שייעודה לאסוף ולאחד את כל החושים וכחות הנפש לה'. והמערכה לקיום האש רומזת לגוף, שמצד עצמו אין בו שבח אלא שהוא נושא ונשמע לכחות הנפש והשכל.
 ואש-דת צריכה לבעור באדם תמיד, בגופו בנפשו ובשכלו. והמכבה אש המזבח עובר בלאו. דוגמתו – כשהאדם מצונן וקר בעבודה.
 ומחויב האדם לעורר בקרבו רגש חם בכל יום ולא יסמוך על החום הטבעי שבקרבו. ולזה רמזו רז"ל באמרם אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. ומסדרים כל שלש המערכות בכל יום ויום. 'שמענה, ואתה דע לך' (מתוך שם משמואל צו תרע"ו).
 עוד על רמזי הבאת אש מן ההדיוט – לעיל כא.

דף מו

'איברי עולה שנתותרו עושה להן מערכה בפני עצמה וסודרן, ואפילו בשבת – מאי קמשמע לן, תנינא, בכל יום היו שם ארבע מערכות...'. ואין לומר שבא להשמיענו שעושה להם מערכה בשבת – כי אם זהו עיקר חידושו היה לו לומר 'וסודרם אפילו בשבת', ומכך שאמר 'ואפילו...'. משמע שמשמיענו דין חוץ משבת (עפ"י תוס' מנחות מ: ד"ה תכלת; תו"י ותורא"ש).

לא נצרכה אלא לפסולין. ולפי זה נראה שנקט 'שנתותרו' לכלול אף אופן שנפסלו בלינה, כל שהן עתה על המזבח עושה להן מערכה.

ידוקא שמשלה בהן האור אבל לא משלה בהן האור – לא...'. מדברי התוס' מתבאר שחילוק זה שייך רק לענין הקטרה בשבת, שאם משלה בהם האור נעשו לחמו של מזבח ודוחים את השבת [לרבי מאיר, עושה להם מערכה בפני עצמה ולחכמים מקטירים על מערכה גדולה], ואם לא משלה בהם האור אין מקטירים אותם בשבת, משום שנאמר עלת שבת בשבתו – ולא עולת חול בשבת. אבל בחול לא נזכר תנאי זה, וגם אם לא משלה בהם האור עושה להם מערכה בפני עצמה לרבי מאיר, בין בכשרים בין בפסולים (חזון איש קכו, כט).

ז'פליגא דרב הונא דאמר תחילתו דוחה סופו אינו דוחה... מאי אינו דוחה – רב חסדא אמר: דוחה את השבת ואינו דוחה את הטומאה. רבה אמר דוחה את הטומאה ואינו דוחה את השבת. לפירוש התוס' (כאן ובשבת כ. ובפסחים פג:), נושא הנידון בדברי רב הונא רב חסדא ורבה הוא ממש הנידון שדוּבַר בו מקודם; עשיית מערכה בפני עצמה [לרבי מאיר] לאברים שניתותרו, בשבת או בטומאה. אבל עצם הדין שהקטרת אברים שניתותרו דוחה שבת וטומאה, מוסכם הוא על הכל. [ו'פליגא דרב הונא' היינו בין לרבה בין לרב חסדא, שהרי לפי שניהם אין עושים מערכה בפני עצמה או בשבת או בפסולים (דהיינו טומאה), וזה דלא כבר קפרא].

ואילו מדברי רש"י והרמב"ם נראה שמפרשים דברי רב הונא כלפי עיקר דין דחיית שבת או טומאה בהקטרת אברים שניתתרו; לרבה אין מקטירים אברים ופדרים של חול בשבת, אף לא על מערכה קיימת [ומשמע ברמב"ם, אפילו משלה בהם האור כבר], ולרב חסדא מקטירים בשבת ואין מקטירים בטומאה (עפ"י חזו"א קכו, כט ועוד).

(ע"ב) 'שבת דהותרה היא בציבור... טומאה דדחיה היא בציבור...' משא ומתן בגדרי 'דחיה' ו'הותרה' בשבת ובטומאה – ע' תשב"ץ ח"ג לו (חדושי הנצי"ב להלן פא.); שער המלך ביאת מקדש ד, יד; מנחת חינוך רסד, ח שב, ט; שו"ת חתם סופר או"ח פה; דובב מישרים ח"ב לט; אבני נזר או"ח קנת, ט; חו"מ סה ד"ה ודע; קנה; חדושי הגר"ר בנגיס ח"א טז; אבי עזרי (חמישאה) בכורים יא, יב.

*

'שבת דהותרה היא בציבור...'

'כ"י על ידי קרבן הציבור נעשים ישראל אחד. וזו היא בעצמה מצות שבת, רזא דאחד, כי בשבת הכל שלום – על כן בקרבן הציבור מקיים מצות שבת גם כן, ולכן לא דחיה אלא הותרה' (נאות הדשא ח"א עמ' קב – מבעל אבני נזר).

בס"ד, פרק חמישי; דף מז

'נטל את המחטה בימינו ואת הכף בשמאלו.' אף על פי שעבודה בשמאל פסולה ואף ההולכה 'עבודה' היא (וכדלהלן מט. מנחות ו כה. ורש"י) – כאן נוטל הכף בשמאל מפני שאי אפשר באופן אחר כמבואר בגמרא שעל כרחו ליטול מחתת הגחלים הכבדה והחמה בימין ואת הכף בשמאל (עפ"י תו"י מט. רמב"ם עיוהכ"פ ד, א. וכן הוא בירושלמי. והיינו מדלא אפשר מוכח שהתירה תורה שמאל בעבודה זו וכמו שאמרו במנחות שם ש'שמאל' הותר מכללו ביוהכ"פ. [וע' כס"מ שם. ותימה במה שצדד שהולכה בשמאל פסולה מדרבנן, שבגמרא שם מבואר דמדאורייתא הוא]). ומשמע שאילו היה אפשר, היה נצרך להוליך מן הדין הכף בימין והמחטה בשמאל. וטעם הדבר, כי הולכת המחטה אינה 'עבודה' מפני שהגחלים אינם אלא מכשירי קרבן וכהולכת העצים לקרבנות שאינה עבודה כהולכת הדם וכשרה בשמאל כדלעיל כו (עפ"י תו"י ט; מקדש דוד כד, ד).

לכאורה י"ל אף אם עבודה היא, מסתבר שעבודת הכף לחוד ועבודת מחתה לחוד ואין הולכת עבודה אחת, והואיל וסברא היא שהכף החשובה בימין והמחטה בשמאל כמו שאמרו בגמרא, א"כ על כרחך שלא נאמר ה"ר שמאל לעבודת הכף אלא לעבודת המחטה – רק בגלל שאי אפשר אחרת ע"כ לפרש כוונת התורה שהמחטה בימין וההתר נאמר בכף [ואם החליפם – פסל כמובא בירושלמי, והיינו מהטעם האמור שלא מצינו ה"ר שמאל אלא בעבודת הכף]. ובה מובן שהקשו בגמרא 'ציבא בארעא... ולא שאלו והלא עבודה בשמאל פסולה, כי מצד זה היה אפשר לתרץ דע"כ ליטול אחד מהם בשמאל ומצוותו בכך, רק משום הסברא שהכף טעונה ימין הקשו לפסול אם נוטלה בשמאל (ובתו"י פירש בענין אחר).

'נשקליה לקטורת בחופניו ונחתיה [למחטה] עלה וליעול...' כלומר יניח [כהן אחר או הוא עצמו] בשיניו. [ריטב"א] את המחטה על הקטורת שבחפניו וכך ייכנס (רבי אליקים).

הצתה זו לא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת (– בגדי כהונה. רבי יהודה דרש מונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. ורבי שמעון ורבי יוסי סוברים שאין צריך לימוד מיוחד על כך שהרי זר אינו קרב על המזבח).

א. הצתת מערכה גדולה ומערכה שניה היו ביחד (עפ"י תוס'. ובשפת אמת צדד לומר שאותן מערכות אינן צריכות להיות ביחד בדוקא). ואילו הדלקת מערכה שלישית אין לה שעה קבועה אלא כל היום זמנה (עפ"י לחם משנה תמידין ב, ד. וע' מנחת חינוך קלב, ד). ויש מהראשונים שכתב שמערכה זו היתה נעשית יחד עם המערכה הגדולה (עפ"י הראב"ד תמיד פ"ב).

ב. השפת-אמת כתב לפרש שאסור לכהן לעמוד למטה מן המזבח ולהצית האש על המזבח על ידי מפוח [אף לרבי יהודה]. וכתב שלפי פרש"י כשר הדבר, כי לא נתמעט אלא זר העושה כן – משמע הא כהן כשר.

ג. ברמב"ם (תמידין ב, ט) משמע שהצתת האש עיקרה במערכה השלישית שנועדה לקיום האש [אבל לפרש"י יתכן שאין בה כלל דין 'הצתה' שהרי נועדה רק לתיגבור האש שבמערכה גדולה].

ג. אש למנורה היו מביאים ממזבח החיצון (אש תמיד תוקד על המזבח – אש תמיד שאמרתי לך במנורה, לא תהא אלא בראשו של מזבח החיצון, ממערכה גדולה. תוס'). וכן אש מחתה באה משם (ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' – ממזבח החיצון שמקצתו לפני ה', כנגד הפתח). וכשר להביאו מכל שטח המזבח (מעל המזבח).

א. כתבו התוס' עפ"י הסוגיא בזבחים (נח) שלכתחילה מצוה להביא מכנגד הפתח, במערב – הן בקטורת יום הכפורים הן בקטורת שבכל יום.

ומדברי הרמב"ם (יוהכ"פ ד, א. ע"ש בלח"מ) יש מדייקים שאין צריך מכנגד הפתח ממש אלא ממערב המזבח.

ומלשון רש"י משמע שהמערכה חייבת להיות עד מול הפתח ממש, אבל אפשר ליטול הגחלים מצדי הפתח, צפון או דרום (עפ"י תוס' הרא"ש).

ב. הביא גחלים מן ההדיוט – אינו כשר (כ"מ בפירוש הראב"ד לתורת כהנים צו, א, ובריטנ"א עירובין סג בשמו. עפ"י חונן דעה).

ג. כאשר בא ומצא נר מערבי כבה ושאר הנרות דלוקים; יש אומרים שצריך להדליקו מאש מזבח החיצון דוקא (עפ"י רמב"ם תמידין ג, יג ובפיה"מ תמיד ו, א). וי"א שמדליק משאר הנרות. לא מיעטו אלא שלא ידליק מאש שבמזבח הפנימי או מאש אחרת (ראב"ד בהשגות שם).

דף מו

עז. א. אברי עולה שניתותרו מאתמול – האם עושה להם מערכה בפני עצמה? מה הדין בכשרים ובפסולים, בחול ובשבת?

ב. קרבן ציבור, האם מקטירים את אימוריו בטומאה?

ג. המכבה אש מחתה ומנורה – האם חייב משום לא תכבה?

א. לדברי רבי מאיר, אברי עולה שניתותרו – עושה להם מערכה בפני עצמה וסודרם. ולחכמים (רבי יהודה ורבי יוסי. והלכה כמותם) – מסדרים אותם על מערכה גדולה, כאמור לעיל.

לפי בר קפרא ורבא, לדברי רבי מאיר, אפילו פסולים [שדינם אם עלו לא ירדו] עושה להם מערכה בפני

עצמה. ודוקא אם משלה בהם האור שנעשו לחמו של מזבח, אבל לא משלה בהם האור – לא. יש אומרים, אחד כשרים ואחד פסולים, דוקא כשמשלה בהם האור עושה להם מערכה בפני עצמה, אבל לא משלה בהם האור – לא.

א. התוס' מפרשים שהחילוק בין משלה האור ללא משלה, אמור רק לענין שבת, אבל בחול בכל אופן עושה להם מערכה בפני עצמה לרבי מאיר, בין בכשרים בין בפסולים (עפ"י חו"א קכו, כט). ומשמע בראשונים (עתו"י ותורא"ש ועוד) שהזמן הקובע לענין זה הוא כניסת השבת, ואם לא משלה האור עד שקדש היום – אין עושים לה מערכה בפני עצמה.

ב. לפירוש אחד בתוס' (ר"י וריב"א, וכ"ה בתוס' שבת כ. וכן בתוס' פסחים פג: בשם ר"ת וריב"א), גם לפי הלשון הראשונה בגמרא אין חילוק לדינא בין כשרים לפסולים, כולם אין מקטירים אותם בשבת אלא אם משלה בהם האור [ואז מקטירים אפילו בליל שבת].

ולפי פירוש אחר, ללשון ראשונה עושה מערכה בפני עצמה לכשרים אפילו לא משלה בהם האור. אך דוקא בזמן סידור המערכות, אבל בליל שבת או ליל יום טוב לא יקטיר אברי חול כלל שלא ניתנה שבת לידחות באותה שעה (וכעין זה בתורי"ד).

לדברי רב הונא, לפי רבה אין הקטרת אברי חול דוחה שבת או יום הכיפורים. ולפי רב חסדא אינה דוחה טומאה (וכל שכן שאר פסולים. עפ"י תוס'; משנה למלך תמידין א, ז), ואין עושים להם מערכה בפני עצמה בשבת / בטומאה.

לפירוש התוס', לא אמר רב הונא אלא לענין סידור מערכה בפני עצמה לרבי מאיר, אבל לדברי הכל סודרם בשבת ובטומאה על מערכה גדולה אם משלה בהם האור [אבל לא משלה – לדברי הכל אין מקטירים אותם בשבת כלל. עפ"י משל"מ תמידין ומוספין א, ז]. ונסתפק ריב"א (בתוס' שבת כ. ובפסחים פג:) שמא רק קרבן תמיד הותר להקטירו בשבת לאחר שמשלה בהם האור שהרי הותר שם התמיד בשבת, אבל לא בשאר קרבנות.

ולפרש"י וכן נראה מדברי הרמב"ם, דברי רב הונא ורבה ורב חסדא מתייחסים לעיקר דין דחיית שבת / טומאה לאברים שניתותרו.

ומשמע מדברי הרמב"ם (תמידין ומוספין א, ז). ובמשנה למלך; לקוטי הלכות; חו"א קכו, כט) שפסק להלכה כרבה שאין להקטיר כלל אברים ופדרים של חול בשבת, ואפילו כבר משלה בהם האור (ע' בחדושי הגר"ח על הש"ס נג; ובאריכות בספר בית ישי קכ) [אבל מקריבים אברים ופדרים של שבת בליל יום טוב שחל במוצאי שבת. וביוהכ"פ – מחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא בשבת קיד. והלכה כרע"ק שחלבי שבת אינם קריבים ביוהכ"פ. ע"ש].

ומהרמב"ן והרשב"א (בשבת כ) משמע שאין עושים בשבת מערכה בפני עצמה לאברי חול שניתותרו, וגם לא מעלים אותם למערכה. אבל מותר לחתות ולהוסיף אש ולהבעירם.

ב. לפרש"י יוצא שלרב חסדא קרבן ציבור אינו מוקטר בטומאה. ואולם התוס' נקטו שהקטרתו דוחה את הטומאה לדברי הכל כשם שתחילת הקרבנות דוחה טומאה, ולא דובר בגמרא אלא על אימורים שניתותרו מאתמול שאם הם באים בטומאה אינם חשובים לעשות להם מערכה בפני עצמה.

אף לפרש"י יש לומר שאם נטמא הבשר קודם זריקת הדם – מקטיר את האימורים בטומאה, שהרי אם נאסר להקטירו לא יהא אפשר לזרוק הדם לרבי יהושע שאמר 'אם אין בשר אין דם'. לא אסרו להקטיר אלא בטומאה שארעה לאחר הזריקה (עפ"י תוס' ישנים. וכ"כ הנצי"ב מטעם אחר; שכבר נדחתה הטומאה בקרבן זה. ולדבריו נראה שכן הוא הדין בין לרבי יהושע בין לרבי אליעזר. וכן יש

לשמוע מסתימת מלשון הריטב"א. ובוה מתפרשים דברי התו"כ צו ב, י 'אש תמיד תוקד... אף בטומאה' דהיינו כשהקרבן קרב בטומאה, וכמו שפירש הראב"ד. וע"ע חזו"א קדשים קמא לט, ז ואו"ח קכו, ל).
ודברים שהקטרתם מהוה עיקר כפרה – ודאי דוחה ההקטרה את הטומאה בקרבנות ציבור, כגון הקטרת מנחת העומר ומנחת נסכים שהקטרתם במקום זריקת הדם עומדת (תוס' עפ"י הגמרא בזבחים).

לבר קפרא ולרבה, אברי התמיד דוחים את הטומאה.
וכן הלכה (רמב"ם תמידין א, ז; לקוטי הלכות).

ג. המכבה אש מחתה ומנורה; אביי אמר חייב (מלקות, משום לא תכבה). רבא אמר פטור.
לפי לשון אחת, מחלוקתם אמורה כאשר הוריד את האש מהמזבח לקיום מצוותם; האם נחשב עדיין בכלל אש המזבח או שמא כבר נותקה האש למצוותה ואינה 'אש המזבח', אבל כל עוד האש על המזבח – חייב לדברי הכל. ויש אומרים להפך; מחלוקתם אמורה רק כשהאש על המזבח, (וניתקה ממערכתה. רש"י. ור' אליקים הוסיף שנתנה במחתה או בכלי אחר לצורך המנורה) אבל אם הוריד וכיבה פטור לפי כולם שכבר נותקה למצוותה.

ודוקא באש מחתה ומנורה, אבל המוריד גחלת מעל גבי המזבח וכיבה – אפשר שחייב בין לאביי בין לרבא שהרי לא נותקה למצוה אחרת. וכן אמר רב נחמן בשם רבה בר אבוה.

א. פסק הרמב"ם (תמידין ב, ו) כרבא וכלשון אחרונה, שהמכבה אש שהכינה במזבח להדליק ממנה המנורה או למחתה – פטור. אבל המוריד גחלת וכיבה אותה – חייב.

ב. אף על פי שהמכבה אש מחתה ומנורה פטור ממלקות, אבל איסור יש. וצריך עיון (מנחת חינוך קלג, ג).

ג. משמע בתוס' שהמוריד גחלת מהמזבח צריך להחזירה. אך נראה שמערכה שניה של קטורת שאין בה אלא מצוה של גחלים לקטורת, אם הוריד ממנה גחלת לאחר שכבר חתה גחלים למצוותו – אין מצוה להחזירה וגם אינו חייב על כיבויה אחר שהורידה על הארץ (עפ"י חזו"א איש זבחים ט, יא).

פרק חמשי; דף מז

עת. מהו המשך המעשים של כהן גדול ביום הכפורים לאחר שחיטת פרו?

אחר שחיטת פרו וקבלת הדם, חתה הכהן גחלים מהמזבח החיצון והניחו ברובד שבעזרה. הוציאו לו כף ריקה מלשכת הכלים ומחתה גדושה של קטורת דקה מן הדקה מלשכת בית אבטינס. חפן מלא חפניו מהמחתה ונתן לתוך הכף.

א. הכף היתה גדולה ממלא-חפני-הכהנים, כדי שלא תתפזר הקטורת החוצה (עפ"י תוס'). ומדברי רבנו אליקים נראה שמידת הכף היתה כמידת מלא חפניו. ויש מי שפירש ספק הירושלמי בנידון זה, האם עושים כף בכל פעם כשיעור חפניו או עושים אחת גדולה קבועה (עפ"י קרבן העדה).

ב. יש מי שציידד לומר שמא הכף מעכבת [שלמדים מקרבן הנשיאים], ואם הכניס הקטורת בחפניו או בכלי חול פסול משום חסרון קידוש-כלי. ואולם בתוס' ובתו"י להלן (מה) אין משמע כן.